

Dostojevského Besy – fantázia, ktorú nakoniec prekonala realita

Branislav Michalka

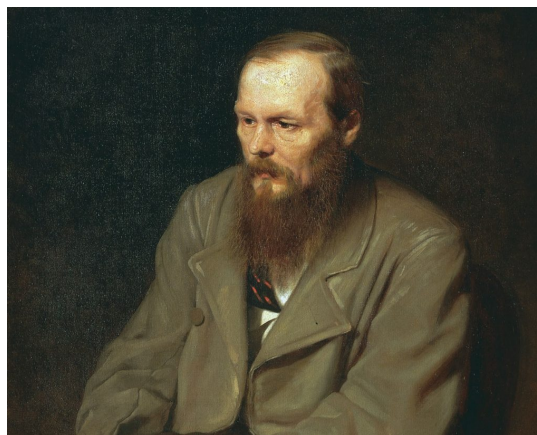
16. novembra 2020 ✝ Kultúra

Démoni prichádzajú

Vývoj, ktorým prešla európska civilizácia od konca 18. storočia do druhej polovice 19. storočia bol taký revolučný, že dodnes všetky revolúcie obsahovo aj formálne vyrastajú a kvitnú zo semienok, ktoré boli vtedy zasadené. Tí, ktorí sa domnievajú, že kultúrna revolúcia sa začala v roku 1968, by boli možno prekvapení keby zistili, že voľná láska, homosexualizmus, možnosť potratu, odmietanie rodiny, tu boli ako idey prítomné už počas horeuvedeného polstoročia. Vtedy však prebývali v salónoch, krčili sa na univerzitách a praktizovali sa v budoároch. Rovnako to bolo aj s ideami odmietajúcimi súkromný majetok, snažiacimi sa umelo regulovať spoločnosť proti zákonom prirodzenosti, ideami hlásajúcimi nenávisť k bohatým, či aspoň stredne majetným, hlásajúcimi ideály kolektivismu a utopické ideálne organizované spoločnosti.

Rozdiel spočíval v tom, že tieto názory boli vtedy vlastné predovšetkým úzkym skupinám intelektuálov a masovej popularite, ako je tomu dnes, sa netešili. Len málo ľudí dokázalo domyslieť do dôsledkov, kam by mohla realizácia týchto ideí dospieť. Väčšinovo boli vnímané ako okrajová záležitosť, prechodné blúznenie, ako nutné ideové otrasy pri vzniku priemyselnej spoločnosti, ktoré zmiznú tak, ako sa objavili, naraziac na odmietnutie.

Avšak už v tom čase nechýbali ľudia, schopní domýšľať veci do dôsledkov a chápaní, že tieto úzke skupinky „nihilistov“, ako boli vtedy nazývané, sa môžu skutočne pokúsiť realizovať svoje sny o zničení starého poriadku trvajúceho tisícročia, v prospech šíleného utopického projektu, ktorý sa kvetnato oháňa láskou k ľudstvu, aby vzápätí s chladnou hlavou vraždil nepriateľov ľudu a nepohodlných.

zdroj: snappy goat

Dostojevskij - bývalý revolucionár

Jedným z vizionárov, ktorým nechýbala predstavivosť, bol aj slávny ruský spisovateľ Fjodor Michajlovič Dostojevskij. Ten vo svojom slávnom románe Besy, ktorý pobúril v dobe svojho vzniku liberálnu a ľavicovú kultúrnu scénu, načrtol s neúprosnou presnosťou mentálnu a duchovnú tvárnosť revolucionárov a domyslel v literárnej skratke dôsledky možnej protikresťanskej nihilistickej revolúcie.

Vo svojej analýze revolucionárskych duší sa mohol oprieť o osobnú skúsenosť. On sám bol pôvodne členom revolučného krúžku, poznal, prežil, premyslel a precítil revolučné myšlienky, bol s nimi stotožnený a za ich realizáciu bol ochotný bojovať. Po odhalení a zatknutí mal byť spolu so svojimi komplicmi popravený, avšak na poslednú chvíľu pred popravou prišla správa o milosti, ktorú udelil cár sprisahantom. Táto udalosť, ako aj pobyt vo vyhnanstve na Sibíri, ho nakoniec priviedli späť ku kresťanstvu a k úplnému odmietnutiu revolučných myšlienok. Celé jeho dielo, ktoré vzniklo po návrate z vyhnanstva, je vyjadrením práve tohto odmietnutia. Najvýraznejšie a najadresnejšie je to práve v románe Besy.

Miesto skazy

Dej románu je nasledovný: do malého, provinčného mestečka prichádza, či lepšie povedané vracia sa, organizátor sociálnej revolúcie Peter Stepanovič Verchovenski, stelesňujúci intrigánsku, krutú, podlú, vypočítavú a manipulatívnu stránku revolúcie. V mestečku žije jeho otec, starnúci liberál starej školy Stepan Trofimovič Verchovenski. V mestečku žije aj Verchovenského idol, duchovný otec revolučných myšlienok, knieža Nikolaj Vsevolodovič Stavrogin, ktorý stelesňuje idealistickú, duchovnú ale zároveň aj romanticko-démonickú stránku revolúcie. Okrem nich sú kľúčovými ideovými postavami v románe ďalšie dve postavy, ktoré podľa niektorých vykladačov stelesňujú samotného Dostojevského v revolučnom a porevolučnom štádiu vývoja – Ivan Pavlovič Šatov a Alexej Nilyč Kirilov. Prvý je odpadlíkom od revolučných ideí a potenciálnym konvertitom, druhý je esenciálnym nihilistom, ktorý chce odmietnuť Boha samovraždou a oslobodiť tak ľudstvo.

Zvyšok postáv sú rôzne revolučné či ľudské figúrky, zmietané ideovým chaosom, stojace s vytreštenými očami pred zdvíhajúcim sa uragánom revolúcie.

Pred bránami revolúcie

Mladý Verchovenski miestnym „nihilistom“ tvrdí, že sú súčasťou obrovskej revolučnej siete, ktorej on sám je významným predstaviteľom, prichádzajúcim z hlavného mesta. V mestečku sa postupne pretnú dráhy bývalých revolučných známych z hlavného mesta: Stavrogina, Verchovenského, Šatova a Kirillova, z ktorých každý predstavuje inú stránku revolúcie. Atmosféra revolučného šialenstva postupne hustne a v nekonečných hádkach a dialógoch ďalších revolucionárov, ich družiek, aj miestnych milovníkov pokroku sa postupne dožadujú stále radikálnejšej deštrukcie kresťanskej aj prirodzenej spoločnosti v prospech „novej spoločnosti“, ktorú prinesie očakávaná revolúcia.

Verchovenského otec, liberál, ktorý šíril osvietenské a demokratické frázy, odrazu nechápe, kde sa to ocitol. Syn pohŕda jeho nepokrokovosťou (a on si myslel, aký je revolučný), všetci sa mu smejú a jeho humanistické kultúrne ohľady vnímajú ako stareckú hlúposť. V postupnom zdesení si starý liberál začína uvedomovať, že to bol on a jeho generácia liberálov, ktorí vypustili týchto démonov, ktorí sa teraz zhmotňujú priamo pred ich očami. Na liberálnom poli mu sekunduje starý márnivý a narcistický liberál-spisovateľ Karmazinov (údajne Turgenev, ktorý sa v obraze aj rozpoznal a urazil sa) – v preklade Červenkový, čo je narážka na jeho koketovanie s mladými revolucionármi, ktorým sa usilovne líška a snaží sa u nich o popularitu.

zdroj: Flickr

Smrť v mene pokroku

Verchovenskij, ako pravé stelesnenie machiavelistického revolucionára, sa rozhodne na dôkaz, že organizácia skutočne existuje, iniciovať revolučnú popravu zradcu – Šatova. Chce tým dosiahnuť viacero cieľov: zbaviť sa Šatova, ktorý ním pohŕda, zviazať všetkých členov spoločným zločinom, dokázať, že je vodcom a zaimponovať svojmu idolu – kniežaťu Stavroginovi. Ten predstavuje akési revolučné orákulum, ku ktorému všetci s obdivom vzhládajú. Stelesňuje typ romantického, mefistofelského nihilistu, ktorý podobne ako lord Byron, alebo anarchista Bakunin (ktorý bol údajne jeho predlohou) očarúva svojou démonickou krásou, vznešenosťou a „čistotou“ svojho nihilizmu. Zanecháva po sebe zneužitú a zúfalú ženu (a možno aj horšie veci – jedna z postáv hovorí, že žil v Petrohrade ako markíz de Sade), ktoré mu podliehajú.

Nakoniec sa táto realizácia revolúcie v malom zvrhne do obludného démonického chaosu: bývalý revolucionár Šatov, vo chvíli, keď žiari šťastím, lebo sa mu narodila dcéra a vrátila sa k nemu jeho družka, je brutálne zavraždený skupinou zmanipulovaných revolucionárov, nihilista Kirillov pácha samovraždu ako výraz satanisticko-moralistickej vzbury proti Bohu a zároveň, sa klamlivo priznáva v liste, donútený Verchovenskím, že zabil Šatova. Knieža Stavrogin sa obesí a Verchovenského otec sa pomätie pri pohľade na realizáciu revolučných myšlienok a všeobecný rozvrat. Verchovenskij odchádza, zanechajúc po sebe chaos a šialenstvo.

Démoni odchádzajú?

Dostojevskému sa podarilo v geniálnej skratke navštíviť skrze jednotlivé postavy celú škálu revolučno-utopistického bláznovstva, ktorým disponujú európske moderné dejiny posledných dvoch storočí. Na javisku provinčného mestečka defilujú všetky možné protikresťanské úchylky: sentimentálni milovníci ľudstva snívajúci o utopickú beztriednu spoločnosť, zúriví popierači európskeho kultúrneho dedičstva, maniakálni vyznávači rovnosti odmietajúci talentovaných, sexuálni zvrhlíci, Boha nenávidiaci nihilisti, cynickí manipulátori aj skrachovaní liberáli. Celý tento „*dance macabre*“ neustále chaoticky víri a strháva so sebou ďalšie a ďalšie postavy (Marja Lebjadkinová, Liza Tušinová) aby nakoniec skončil, podobne ako skutočné komunistické revolúcie, absurdným odchodom hlavného aktéra späť do pohodlia kapitalistickej spoločnosti, zanechajúc za sebou nezmyselný rozvrat, mŕtvolu, ktorých smrť nakoniec nedáva žiaden zmysel, pretože „nová spoločnosť“, ktorá sa mala dostať, sa nedostavila.

Pokiaľ realita prekonala Dostojevského víziu, tak len čo do kvantity, nie čo do kvality. Jeho román raz a navždy preskúmal zákutia revolucionárskej mysle a jej šialenstvá. Jej čítanie býva pre ľavicových

a liberálnych revolucionárov trpkou pilulkou, navyše umocnenou vysokou literárnou kvalitou, ktorú si zvyknú spájať s pokrokom. Pre kresťanov a odporcov revolúcie by to malo byť povinné čítanie, ktoré im o revolucionároch a milovníkoch ľudstva povie to isté, čo Dante povedal o Pekle: *Zanechajte všetky nádeje!*

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/dostojevského-besy-fantazia-ktoru-nakoniec-prekonala-realita/>